

FUNDUSZ
WSPÓŁPRACY
COOPERATION
FUND

INSTYTUT SPRAW PUBLICZNYCH

INSTITUTE OF PUBLIC AFFAIRS

**Mieszkańcy wsi o integracji europejskiej:
opinie, wiedza, poinformowanie**

Główne wyniki badań

Warszawa, czerwiec 2002

Projekt badawczy *Świadomość problematyki integracji europejskiej wśród mieszkańców wsi* przygotował i zrealizował Instytut Spraw Publicznych. Autorami koncepcji badania oraz poszczególnych części niniejszego opracowania są: prof. Lena Kolarska-Bobińska, dr Barbara Fedyszak-Radziejowska, prof. Jerzy Wilkin, Krzysztof Pankowski i Beata Roguska. Badanie przeprowadzone zostało na zamówienie i ze środków Programu Agro-Info realizowanego przez Fundusz Współpracy na zlecenie Urzędu Komitetu Integracji Europejskiej. Badanie ankietowe zostało zrealizowane na reprezentatywnej próbie kwotowej rolników oraz losowej mieszkańców wsi w dniach 26 kwietnia - 6 maja 2002. Informacje dotyczące realizacji badania znajdują się na końcu tekstu.

I. Charakterystyka społeczno–ekonomiczna mieszkańców wsi

1. Źródła utrzymania mieszkańców wsi

Mieszkańcy wsi utrzymują się przede wszystkim z pracy poza gospodarstwem rolnym, z emerytur i rent i w trzeciej kolejności gospodarstwa rolnego. W latach sytuacja 1999 – 2000 mieszkańców wsi nie uległa większym zmianom, część rolników (8%) „powróciła” do gospodarstwa jako źródła utrzymania rodziny, co nie jest tożsame z zatrzymaniem procesu dywersyfikacji dochodów rodzin rolniczych. Zwiększyła się także o 4 % liczba rodzin posiadających działki do 1 ha.

Tabela 1
Źródła utrzymania mieszkańców wsi
(w procentach)

Jakie jest główne źródło utrzymania Pana (i) rodziny?				
Źródła dochodów	Mieszkańcy wsi		Rolnicy	
	2002	1999	2002	1999
Praca we własnym gospodarstwie	23	24	60	53,5
Praca poza gospodarstwem	36	35	22	20
Działalność gospodarcza własnej firmy	5	6	3	6
Renta emerytura zasiłek	31	34	14	20
Inne	5	1	1	0,5

Źródło: dane ISP i Agro-Info

Nie oznacza to, że tylko mniejszość mieszkańców wsi ma ziemię. W rodzinach posiadających co najmniej 1 ha mieszka 52% badanych, a działkę do 1 ha ma dalsze 14% rodzin mieszkających na wsi. Wśród respondentów pytanych o obszar uprawianego gospodarstwa rolnego tylko 46% podało wielkość powyżej 1 ha. Oznacza to, że nieco więcej, niż połowa rodzin na wsi ma ziemię, ale mniej niż połowa osobiście ją uprawia. Co ciekawe, jeszcze mniej, bo zaledwie 18% badanych mieszkańców wsi uważa się za rolników.

Tabela 2
Struktura społeczno-zawodowa mieszkańców wsi
(w procentach)

Do której z grup zaliczyłby się Pan (i) ze względu na swoją sytuację?						
Kategoria zawodowa	Źródło utrzymania rodziny					
	Praca w gospodarstwie	Praca poza gospodarstwem	Działalność gospodarcza własnej firmy	Renta emerytura zasilek	Inne	Ogółem
Kadra kierownicza, specjaliści, pracownicy administracyjno-biurowi	5	82	12		2	8
Robotnicy i pracownicy wykwalifikowani	7	86	1	2	4	13
Robotnicy niewykwalifikowani	3	85		6	6	5
Rolnicy	79	15		6		18
Właściciele firm	4		88	8		3
Emeryci i renciści	8	6		86		37
Bezrobotni	10	31	1	34	23	9
Inni, np. uczniowie, gospodynie	9	29	5	32	25	8

Źródło: dane ISP i Agro-Info

Zauważmy, że prawie wszystkie grupy społeczno – zawodowe różnicują swoje źródła utrzymania. Spośród właścicieli gospodarstw rolnych dorabiają zarówno innych miejscach zarówno specjaliści, robotnicy, właściciele firm, jak i bezrobotni oraz emeryci. Dorabiają także rolnicy, głównie poza własnym gospodarstwem. „Elitę finansową” wsi tworzą kadra kierownicza, specjaliści, wykwalifikowani pracownicy, robotnicy oraz właściciele firm, czyli ludzie, którzy miesięcznie uzyskują dochody netto powyżej 1500 zł na gospodarstwo domowe.

Tabela 3
Dochody miesięczne w grupach społeczno- zawodowych wsi
(w procentach)

Do której z grup zaliczyłby się Pan (i) ze względu na swoją sytuację?				
Kategoria zawodowa	Miesięczny dochód netto			
	Do 750 zł	751 – 1500 zł	Powyżej 1501zł	Trudno powiedzieć
Kadra kierownicza, specjaliści, pracownicy administracyjno–biurowi	0	15	73	12
Robotnicy i pracownicy wykwalifikowani	8	28	53	11
Robotnicy niewykwalifikowani	9	38	50	3
Rolnicy	12	28	25	35
Właściciele firm	4	37	46	13
Emeryci i renciści	29	39	21	11
Bezrobotni	31	31	20	18
Inni np. uczniowie, gospodynie	14	34	34	18

Źródło: dane ISP i Agro-Info

Rolnicy, emeryci i bezrobotni zarabiają równie mało, ale, zauważmy, aż 35% rolników nie potrafi oszacować swoich dochodów. Warto dodać, że dochody rolników są spolaryzowane, co siódmy respondent–rolnik szacuje miesięczny dochód netto poniżej 750 zł, a co dziesiąty (podobnie jak 10% mieszkańców wsi) powyżej 2251 zł na gospodarstwo domowe.

W latach 1999-2002 poprawiła się struktura wykształcenia mieszkańców wsi, przede wszystkim wzrosła liczba osób ze średnim wykształceniem, co ciekawe, bardziej (relatywnie) wśród rolników niż mieszkańców wsi.

Tabela 4
Wykształcenie mieszkańców wsi
(w procentach)

Poziom wykształcenia	Mieszkańcy wsi		Rolnicy	
	2002	1999	2002	1999
Podstawowe	34	38	31	38
Zasadnicze zawodowe i niepełne średnie	34	34	41	41
Średnie	25	22	24	18
Wyższe (także policealne, licencjat)	7	6	4	3

Źródło: dane ISP i Agro-Info

2. Rolnicy i ich gospodarstwa

Przez trzy lata (1999-2002) struktura obszarowa gospodarstw badanych rolników nie uległa większym zmianom. Nieco spadła liczba gospodarstw za dużych, by traktować je wyłącznie jako źródło dorabiania do pensji, a więc od 6–10 ha, wzrosła zaś liczba gospodarstw większych, powyżej 10 ha, które dają szansę na poprawę opłacalności produkcji rolnej.

Tabela 5
Zmiana struktury obszarowej badanych w roku 1999 i 2002 gospodarstw
(w procentach)

Obszar gospodarstwa rolnego	2002	1999
Do 2 ha przeliczeniowych	35	34
Od 3 do 5 ha	28	28
6 do 10 ha	19	23
Powyżej 10 ha przeliczeniowych	18	15

Źródło: dane ISP i Agro-Info

Ten ruch „ku rolnictwu” widoczny jest także przy porównaniu zmian, jakie zaszły w badanym czasie wśród rolników utrzymujących się z produkcji rolnej. Wzrosła liczba tych, dla których gospodarstwo jest wyłącznym lub głównym źródłem dochodu, zmalała zaś grupa traktujących gospodarstwo jako dodatkowe źródło utrzymania rodziny.

Tabela 6
Gospodarstwa rolne jako główne i dodatkowe źródło dochodów
(w procentach)

Źródło dochodów	2002	1999
Wyłącznie rolnicy	30	27
Głównie rolnicy	32	26
Dodatkowo rolnicy	22	32
Tylko formalnie rolnicy ^b	16	15

- a. Podział rolników na cztery grupy ze względu na rolę gospodarstwa rolnego, jako źródła dochodów za M. Hałamska w książce *Chłop, rolnik, farmer? Przystąpienie Polski do UE - nadzieje i obawy polskiej wsi*. Warszawa, ISP, 2000
- b. Rolnicy, którzy twierdzą, że z gospodarstwa nie uzyskują żadnych dochodów.

Źródło: dane ISP i Agro-Info

Rolnicy skoncentrowani wyłącznie na prowadzeniu gospodarstwa rolnego to właściciele gospodarstw największych, a traktujący je jako dodatek do innych źródeł zarobkowania - to właściciele gospodarstw najmniejszych. Zarówno rolnicy deklarujący całkowity brak dochodów z rolnictwa, jak i dorabiający do gospodarstwa wydają się grupą „przejściową”, ci pierwsi mają gospodarstwa za duże, by nie uzyskiwać z nich żadnych dochodów, ci drudzy za małe, by dochody z nich uzyskane mogły wystarczyć na utrzymanie rodziny.

Tabela 7
Gospodarstwa rolne jako źródło rolniczych dochodów w zróżnicowaniu obszarowym
(w procentach)

Źródło dochodów	Obszar gospodarstwa rolnego (ha przeliczeniowe)			
	Do 2 ha	3-5 ha	6 – 10 ha	Powyżej 10 ha
Wyłącznie rolnicy	16	25	29	30
Głównie rolnicy	23	36	24	17
Dodatkowo rolnicy	70	20	5	5
Tylko formalnie rolnicy	58	26	7	9

Źródło: dane ISP i Agro-Info

Wśród „rolników tylko formalnie” jest nieco więcej kobiet, ludzi młodych, zarówno dobrze, jak i bardzo słabo wykształconych, ale o dochodach nieco większych niż wśród pozostałych. Przypomnijmy, że poziom wykształcenia rolników

uległ poprawie, ale - jak widać - przede wszystkim wśród tych, którzy „dorabiają do rolnictwa”.

Tabela 8
Poziom wykształcenia badanych rolników
(w procentach)

Poziom wykształcenia	Źródło dochodów			
	Wyłącznie rolnicy	Głównie rolnicy	Dodatkowo rolnicy	Tylko formalnie rolnicy
Podstawowe	31	24	24	21
Zasadnicze zawodowe	34	38	17	11
Średnie i wyższe	24	32	26	18

Źródło: dane ISP i Agro-Info

Ciekawą grupą są rolnicy traktujący gospodarstwo rolne jako dodatkowe źródło dochodów, są stosunkowo młodzi, nieźle wykształceni, bardziej niż inni skłonni do odejścia z rolnictwa i podobnie kategoria jak „tylko formalnie rolnicy” nie zamierzają powiększać swoich gospodarstw. Najmłodszy rolnicy to ci, dla których gospodarstwo rolne stanowi dodatek, a być może konieczność w sytuacji, w której inne źródła zarobkowania są niedostępne.

Tabela 9
Zróżnicowanie badanych rolników a wiek
(w procentach)

Wiek	Źródło dochodów			
	Wyłącznie rolnicy	Głównie rolnicy	Dodatkowo rolnicy	Tylko formalnie rolnicy
Do 34 lat	1	21	43	35
35 – 54	28	31	23	18
Pow. 55 lat	33	33	20	14

Źródło: dane ISP i Agro-Info

Trudno dziwić się najstarszym rolnikom, że utrzymują się wyłącznie z gospodarstwa, to nie musi być wybór, to może być w czasach bezrobocia – konieczność.

Tabela 10
Identyfikacja z zawodem rolnika i plany wobec własnego gospodarstwa
(w procentach)

Sposoby i plany identyfikacji	Wyłącznie rolnicy	Głównie rolnicy	Dodatkowo rolnicy	Tylko formalnie rolnicy	Ogółem
Oplaca składkę KRUS	91	83	44	38	69
Identyfikacja rolnicza ^a	99	96	64	52	85
Pełni funkcje w organizacjach społecznych i samorządzie	12	15	11	16	14
Ma trudności z utrzymaniem rodziny z gospodarstwa	52	58	78	85	65
Gotowy do sprzedaży ziemi	11	11	17	12	12
Zamierza powiększyć gospodarstwo	41	39	10	10	36
Obawia się bezrobocia	41	26	31	33	33

a. w zbiorowości wszystkich rolników identyfikacja z zawodem rolnika wynosiła w 2002 roku 76%, na poziomie 85% ujawnili ją rolnicy objęci grupowaniem wg kryterium dochodów rolniczych.

Źródło: dane ISP i Agro-Info

Sygnalizowany wcześniej „powrót do rolnictwa” potwierdza wzrost liczby rolników opłacających składkę KRUS z 55% rolników w 1999 roku do 69% badanych w 2002 roku. Spadła też liczba rolników płacących składkę ZUS, a więc pracujących poza rolnictwem, z 27% w 1999 roku do 19% w 2002 roku. Wyraźnie wzrosła też identyfikacja z zawodem rolnika – z 60% w 1999 roku do 85% w 2002 roku. Zwraca uwagę aktywność w organizacjach zrzeszających rolników, wyrażona pełnieniem funkcji (m.in. radnych i delegatów izb rolniczych) przez rolników, którzy łączą rolnictwo z innymi źródłami dochodów.

W 1999 roku aż 75% rolników nie było w stanie utrzymać swojej rodziny z gospodarstwa rolnego, dzisiaj takich rolników jest o 10% mniej. W 2002 roku zmalała

gotowość do sprzedaży ziemi, w 1999 roku deklarowało taką chęć 28% badanych rolników, w 2002 już tylko 12%. Równoległym zjawiskiem jest duże poczucie zagrożenia bezrobociem, nadal wynosi ono 33%, ale szczególnie interesujące jest to, że w największym stopniu dotyczy ono rolników nie posiadających dodatkowego źródła utrzymania. Może ono oznaczać obawę przed „wypadnięciem z rolnictwa”.

II. Strategie adaptacyjne mieszkańców wsi, w tym rolników

1. Jak poprawić obecną sytuację życiową mieszkańców wsi i od kogo to zależy?

W świadomości mieszkańców wsi poprawa sytuacji w polskim rolnictwie zależy przede wszystkim od polityki rolnej rządu, ale duży odsetek mieszkańców wsi wskazuje też na znaczenie sytuacji makroekonomicznej kraju oraz warunków, na jakich nastąpi wejście Polski do Unii Europejskiej.

Aktywność samych rolników oraz działania władz lokalnych są postrzegane jako mające mniejsze znaczenie w tym względzie. Zależność sytuacji rolnictwa od polityki rolnej rządu podobnie postrzegali mieszkańcy wsi w 1999 roku.¹

Preferencje inwestycyjne mieszkańców wsi w zakresie wydatkowania wolnych środków finansowych nie zmieniły się prawie wcale od 1999 roku. Odsetek mieszkańców wsi wybierających inwestycje w budowę lub wyposażenie domu mieszkalnego był w obu latach identyczny (56%). Warto podkreślić, że na skali preferencji inwestycyjnych stosunkowo nisko znalazł się zakup lub wydzierżawienie ziemi (6% wskazań mieszkańców wsi i 14% rolników). Nadal bardzo ważne znaczenie przypisywane jest pomocy dzieciom w dwóch formach: urządzaniu się oraz w zdobywaniu wykształcenia. W tej drugiej sferze wsparcia rolnicy wykazują nawet większą skłonność do inwestowania niż pozostali mieszkańcy wsi.

---

¹ Por. *Chłop, rolnik, farmer. Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej – nadzieje i obawy polskiej wsi*, ISP, Warszawa 2000.

Tabela 1
Kierunki wydatkowania wolnych środków finansowych
(w procentach)

Gdyby miał Pan (i) tzw. „wolne pieniądze” (np. wygraną w Totolotka), to na co by je Pan (i) przeznaczył?		
Preferencje inwestycyjne	Mieszkańcy wsi	Rolnicy
- Na budowę lub wyposażenie domu rodzinnego	56	51
- Na pomoc dzieciom w urzędzeniu się	48	51
- Na pomoc dzieciom w zdobyciu wykształcenia	38	45
- Na założenie własnej firmy	28	20
- Na oszczędności, aby dołożyć do pensji czy emerytury	26	20
- Na zakup maszyn i inwestycje w gospodarstwie	20	46

Źródło: dane ISP i Agro-Info

Zauważyć można wzrost świadomości znaczenia wiedzy i wykształcenia w gospodarowaniu i determinowaniu sytuacji życiowej rolników i członków ich rodzin. Wzrasta zapotrzebowanie na nowe, nie spotykane dotychczas w środowisku wiejskim, rodzaje wiedzy; np. w sprawach ekologicznych, prawniczych czy funkcjonowania Unii Europejskiej.

Niewystarczające dochody z prowadzenia gospodarstwa skłaniają większość rolników i mieszkańców wsi do poszukiwania dodatkowych źródeł zarobkowania. Aktywność w tym zakresie przejawia prawie dwie trzecie mieszkańców wsi. Jednakże jedna trzecia mieszkańców wsi i rolników nie planuje robić niczego i przeczekać trudny czas. Warto podkreślić, że jest to jednak odsetek znacznie niższy od tego, jaki odnotowały wspomniane wcześniej badania w 1999 roku, kiedy wynosił 61%. Wskazuje to na wzrost aktywności ekonomicznej ludności wiejskiej. W grupie rolników najczęściej wskazywanym kierunkiem poprawy sytuacji bytowej jest znalezienie dodatkowej pracy poza gospodarstwem (46%) oraz różnego rodzaju działania związane z poprawą efektów funkcjonowania gospodarstwa rolnego: zwiększenie produkcji, zmiana rodzaju produkcji, obniżka kosztów czy zmiana

sposobu zbytu (razem 31%). Wśród ludności wiejskiej znalezienie pracy poza rolnictwem jest również postrzegane jako najlepsza metoda poprawy sytuacji materialnej rodziny (35%). Na drugim miejscu jest założenie własnej firmy czy sklepu (15%) oraz sprzedaż lub wydzierżawienie ziemi (8%).

2. Stosunek mieszkańców wsi do ziemi

Wśród badanych mieszkańców wsi 66% mieszkało w gospodarstwach posiadających ziemię, a 51% w gospodarstwach o obszarze ponad 1 ha. Czy mieszkańcy wsi są skłonni sprzedać lub wydzierżawić ziemię, gdyby mogli znaleźć inną pracę? Około 60% mieszkańców wsi jest gotowych wydzierżawić posiadaną ziemię (58% mieszkańców wsi i 63% rolników), natomiast skłonność do sprzedaży jest znacznie niższa, odpowiednio 24% i 20%. W porównaniu z 1999 rokiem, dość znacznie zmniejszył się odsetek rolników skłonnych wydzierżawić lub sprzedać ziemię. W 1999 roku na podobne jak wyżej pytanie, 44% rolników było gotowych sprzedać ziemię, a 76% wydzierżawić². Zmniejszenie skłonności do sprzedaży ziemi przejawiało się także w pytaniu o gotowość do sprzedania własnej ziemi.

Tabela 3
Gotowość do sprzedaży ziemi (w procentach)

Czy Pan (i) byłby osobiście gotów sprzedać swoją ziemię?			
Gotowość do sprzedaży ziemi	Mieszkańcy wsi (2002)	Mieszkańcy wsi (1999)	Rolnicy (2002)
Tak	13	26	12
Nie	77	63	84
Trudno powiedzieć	10	12	4

Źródło: dane ISP i Agro-Info

Odsetek mieszkańców wsi skłonnych sprzedać ziemię spadł istotnie w badanych latach. Być może rosnące bezrobocie, zarówno w mieście, jak i na wsi, zniechęca ludzi do pozbywania się ziemi. Rolnicy mogą też oczekiwać wzrostu ceny

² Ibidem, s. 142

ziemi po wejściu Polski do Unii Europejskiej. Ankieta nie zawierała dostatecznego materiału do sprawdzenia tych hipotez.

W sumie niewielki odsetek rolników i mieszkańców wsi chciałby skorzystać ze sprzedaży lub wydzierżawienia ziemi jako metody poprawy sytuacji materialnej swojej rodziny. Tę możliwość mieszkańcy wsi wymieniają na czwartej pozycji, a rolnicy na szóstej. Z drugiej strony, zakup lub wydzierżawienie ziemi nie jest traktowane jako priorytetowy kierunek wydatkowania „wolnych pieniędzy”. Mieszkańcy wsi wymieniają ją na dziesiątym miejscu (na pierwszym jest budynek mieszkalny), a rolnicy na siódmym miejscu.

Wśród ankietowanych rolników ponad jedna trzecia (36%) zamierza w przyszłości powiększyć gospodarstwo, przede wszystkim dokupując ziemię³. Odsetek ten jest o ponad połowę wyższy niż na początku dekady lat dziewięćdziesiątych. Rośnie też popularność dzierżawy ziemi. Ten wynik kontrastuje z notowanym od kilku lat spadkiem dochodów rolniczych i ogólnie bardzo trudną sytuacją rolnictwa. Zjawisko to można częściowo przynajmniej tłumaczyć pogorszeniem się możliwości znalezienia zatrudnienia poza rolnictwem i ewentualnie oczekiwaniem poprawy sytuacji w rolnictwie po wejściu Polski do Unii Europejskiej.

Rolnicy skłonni są sprzedać ziemię z następujących powodów:

- * ze względu na stan zdrowia 41%
- * aby zainwestować poza gospodarstwem, o ile przyniesie to wyższe dochody 36%
- * aby pomóc urządzić się dzieciom 36%
- * gdyby uzyskał bardzo wysoką cenę 33%

Ponad połowa ankietowanych rolników i mieszkańców wsi słyszała o zgłoszonym przez Ministerstwo Rolnictwa projekcie ustawy o obrocie gruntami rolnymi, ale tylko 18% rolników stwierdziło, że wie, o co chodzi w tej ustawie. Opinie tych, którzy znali założenia ustawy, o przewidywanych jej skutkach są bardzo zróżnicowane.

---

³ W badaniach przeprowadzonych w 1992 roku jedynie 22% badanych rolników deklarowało chęć zwiększenia obszaru gospodarstwa. M. Duczkowska-Piasecka: *Tendencje w zakresie zmian obszarowych*, w: A. Rosner (red.): *Rolnicy '92*, Warszawa 1993, s. 100.

Tabela 4

Opinie osób, które znały założenia Ministerstwa Rolnictwa w sprawie projektu ustawy o obrocie gruntami (w procentach)

Opinie	Mieszkańcy wsi	Rolnicy
Chroni ona interesy polskich rolników	43	44
Utrudni zakup ziemi małym gospodarstwom	51	49
Zablokuje powiększanie gospodarstw ponad 100 lub 300 ha	56	56
W ogóle utrudni obrót ziemią polskim rolnikom	47	47
Poprawi strukturę agrarną w Polsce	50	47

Źródło: dane ISP i Agro-Info

Opinie o pozytywnym i negatywnym wpływie tej ustawy na polskie rolnictwo są prawie równo podzielone. W ankiecie znalazło się też pytanie sprawdzające wiedzę o przyszłych zasadach sprzedaży ziemi rolnikom z UE. Wiedza ta jest stosunkowo niewielka.

3. Rozwój wsi i rolnictwa w kontekście integracji Polski z Unią Europejską

Fundusze unijne

Zarówno rolnicy, jak i pozostali mieszkańcy wsi uważają, że z funduszy unijnych należy wspierać wszystkich rolników; zarówno tych najsłabszych, jak i tych najmocniejszych finansowo.

Bardziej zróżnicowane poglądy zaprezentowane zostały przez mieszkańców wsi w odniesieniu do płatności bezpośrednich.

Tabela 5
Przyznanie dopłat bezpośrednich w opinii mieszkańców wsi i rolników
(w procentach)

	Mieszkańcy wsi	Rolnicy
A -Właścicielom ziemi, niezależnie od tego, czy jest uprawiana	8	9
B -Wszystkim rolnikom produkującym żywność, niezależnie od tego czy ją sprzedają, czy nie	32	36
C - Tylko rolnikom sprzedającym swoją produkcję	22	28
D - Rolnikom sprzedającym na rynek, ale w mniejszej wysokości, aby część środków można było przeznaczyć na rozwój wsi	32	24
E - Trudno powiedzieć	7	3

Źródło: dane ISP i Agro-Info

Mieszkańcy wsi w równym stopniu opowiadają się za wariantem B i D. Ten drugi wariant jest także popierany przez UE, która nie tylko umożliwiła, ale także zachęca do tzw. modulacji płatności bezpośrednich, a więc przeznaczania ich części na rozwój obszarów wiejskich (termin „modulacja” nie był wymieniany w ankiecie).

W opinii mieszkańców wsi dobre wykorzystanie pieniędzy unijnych, przeznaczonych na wsparcie rozwoju wsi i rolnictwa w równym stopniu zależy od rządu i władz wojewódzkich, jak i od władz samorządowych (po 58%). Duże znaczenie w tym względzie przypisują oni aktywności samych rolników i mieszkańców wsi (40%), a znacznie mniejsze inicjatywie i aktywności organizacji rolniczych i wiejskich (21%).

Jednocześnie zdecydowana większość uważa, że środki pomocowe z UE przeznaczone dla rolnictwa oraz wsi wpłyną na pogłębienie różnic w poziomie zamożności między mieszkańcami wsi, a także spowodują wzrost napięć i konfliktów na wsi. Jedynym pozytywnym aspektem tych funduszy będzie, według ankietowanych, mobilizacja ludzi na wsi do wspólnego działania w celu uzyskania środków z UE.

Tabela 6
Wpływ pomocy unijnej na sytuację polskiego rolnictwa
(w procentach)

<i>Czy uważa Pan(i), że napływ środków z UE na wsparcie rozwoju wsi i rolnictwa w naszym kraju spowoduje:</i>		
	Mieszkańcy wsi	Rolnicy
zwiększenie różnic zamożności na wsi pomiędzy jej mieszkańcami		
Tak	69	72
Nie	19	16
Trudno powiedzieć	12	12
napięcia, konflikty na wsi		
Tak	62	70
Nie	21	17
Trudno powiedzieć	17	13
mobilizację ludzi na wsi do aktywności i wspólnego działania w celu uzyskania środków unijnych		
Tak	62	64
Nie	15	18
Trudno powiedzieć	23	18
zwiększenie bezrobocia na wsi		
Tak	44	52
Nie	37	31
Trudno powiedzieć	19	16
zmniejszenie biedy na wsi		
Tak	30	28
Nie	51	55
Trudno powiedzieć	19	17

Źródło: dane ISP i Agro-Info

W sumie, prawie połowa mieszkańców wsi przyjmuje dość bierną postawę wobec zbliżającej się integracji Polski z UE. Z tych respondentów, którzy opowiadają się za podjęciem działań przygotowawczych, większość sugerowanych działań związanych jest z poprawą stanu wyposażenia i funkcjonowania gospodarstw rolnych. Jednakże bardzo ważną rolę przypisują oni także zdobywaniu bogatszej niż dotąd i rzetelnej informacji o UE. Dość duże znaczenie ma w tym względzie edukacja (kwalifikacje, szkolenia, kształcenie) oraz samoorganizowanie się rolników (tworzenie się grup producenckich, grup nacisku i inne działania zbiorowe). Tym ostatnim czynnikiem (czynnik ludzki i działania zbiorowe) rolnicy przypisują znacznie większą wagę niż pozostali mieszkańcy wsi, co należy uznać za zjawisko bardzo pozytywne.

III. Proces integracji w opinii mieszkańców wsi

1. Poparcie dla integracji Polski z UE

Wśród możliwych rozwiązań geopolitycznych (przystąpienie do UE, ściślejsza współpraca z Rosją, pogłębienie związków z USA, neutralność) wstąpienie Polski do Unii Europejskiej cieszy się słabym poparciem rolników, popiera je tylko 22% ankietowanych.

Tabela 1
Najkorzystniejszy scenariusz rozwoju Polski a poparcie dla integracji z UE
(w procentach)

Co, Pana(i) zdaniem, byłoby najkorzystniejsze dla rozwoju Polski? Czy najkorzystniejsze byłoby:	Mieszkańcy wsi				Rolnicy			
	A	B	C	D	A	B	C	D
pogłębienie związków gospodarczych i politycznych z USA	7	4	13	9	7	6	4	8
przystąpienie do Unii Europejskiej	65	4	12	14	58	6	12	4
ściślejsza współpraca z Rosją	8	30	20	15	14	38	20	29
pozostanie krajem neutralnym	12	52	31	35	12	45	33	36
Trudno powiedzieć	8	11	25	28	10	5	31	23
	100	100	100	100	100	100	100	100

A - uczestnicy referendum głosujący za integracją

B - uczestnicy referendum głosujący przeciw integracji

C - niezdecydowani uczestnicy referendum

D - osoby nie wybierające się na referendum lub nie wiedzące czy pójdą głosować

Źródło: dane ISP i Agro-Info

Rolnicy, silniej niż ogół mieszkańców wsi, są zmotywowani by wziąć udział w tym referendum.

Tabela 2
Gotowość udziału w referendum akcesyjnym
(w procentach)

Opinie	Gdyby w najbliższą niedzielę odbyło się referendum w sprawie przystąpienia Polski do Unii Europejskiej, czy wzięłyby (wzięłyby) Pan(i) w nim udział?	
	Mieszkańcy wsi	Rolnicy
Na pewno tak	49	58
Raczej tak	19	18
Raczej nie	12	9
Na pewno nie	15	10
Trudno powiedzieć	5	4

Źródło: dane ISP i Agro-Info

Choć wśród ogółu mieszkańców wsi zainteresowanie udziałem w referendum jest mniejsze niż wśród samych rolników, to jednocześnie więcej jest wśród nich zwolenników integracji.

2. Wyobrażenia o strategii geopolitycznej

Rolnicy, podobnie jak wszyscy mieszkańcy wsi nie mają jasnego wyobrażenia tym, jaką strategię geopolityczną, a co się z tym wiąże – gospodarczą, powinna przyjąć Polska. Ich opinie na temat najkorzystniejszego dla Polski modelu współpracy międzynarodowej są podzielone. Wśród możliwych rozwiązań strategicznych wystąpienie Polski do Unii Europejskiej cieszy się słabym poparciem rolników. Niepełna jedna trzecia rolników oraz mieszkańców wsi chciałaby, żeby nasz kraj nie wchodził w żadne alianse polityczne, ani bliższe związki gospodarcze i pozostał krajem neutralnym. Wśród mieszkańców wsi takim samym poparciem cieszy się koncepcja przystąpienia Polski do UE. Rolnicy mają nieco inne zdanie na temat – nieco większa część wolałaby aby Polska ściślej współpracowała z Rosją, nieco mniej preferuje przystąpienie do UE. W obu grupowych najmniejszym poparciem cieszy się pomysł pogłębienia związków politycznych i gospodarczych z USA.

Tabela 3
Sposób głosowania w referendum
(w procentach)

A jak zagłosował(a)by Pan(i) w tym referendum?		
Opinie	Mieszkańcy wsi N=542	Rolnicy N=345
Za przystąpieniem do Unii Europejskiej	49	38
Przeciw przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej	29	43
Trudno powiedzieć	22	19

Źródło: dane ISP i Agro-Info

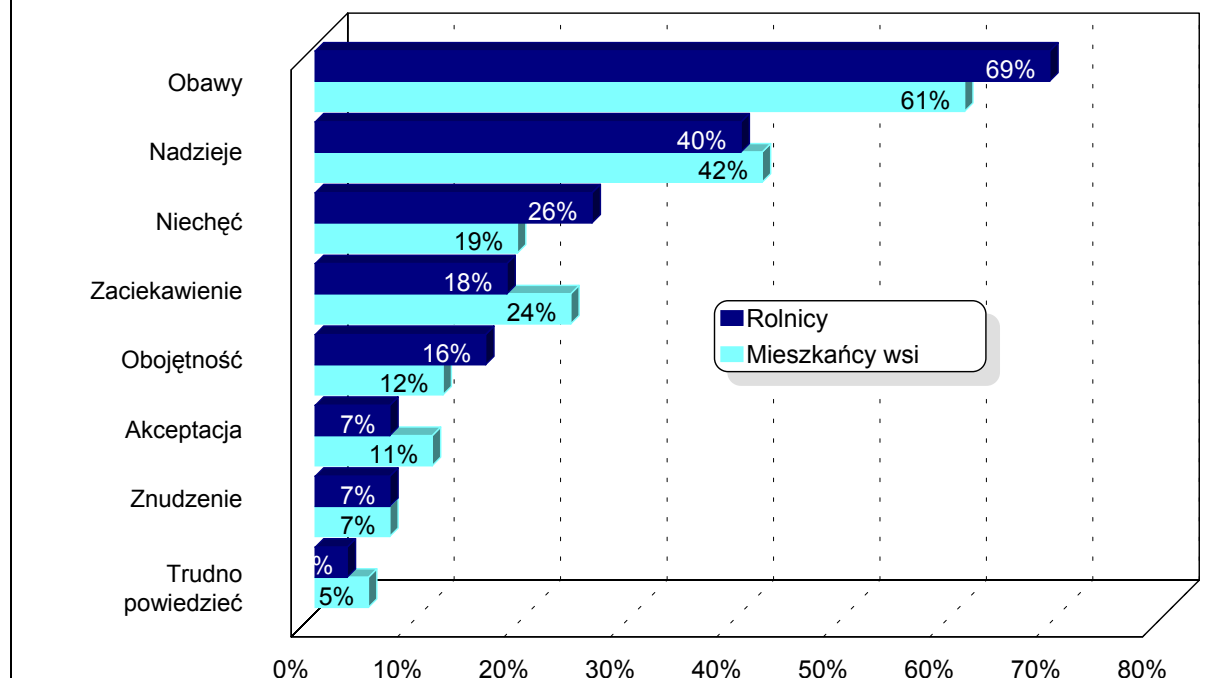
W obu grupach zwolennicy wejścia Polski do UE, gotowi głosować „za” podczas referendum preferują spośród możliwych strategii geopolitycznych właśnie przystąpienie do UE jako najlepsze rozwiązanie dla naszego kraju. Natomiast przeciwnicy UE, planujący odrzucić naszą akcesję w referendum, woleliby, aby nasz kraj pozostał neutralny, bądź preferują pogłębienie naszych związków z Rosją (to

rozwiązanie szczególnie wielu zwolenników ma wśród rolników). Podobne, choć mniej zdecydowane, preferencje mają osoby niezdecydowane, jaką decyzję podejmą w referendum. Tego rodzaju deklaracje pozwalają przypuszczać, że **w chwili obecnej niezdecydowani uczestnicy referendum, to raczej potencjalni przeciwnicy, niż zwolennicy integracji Polski z UE**. Także rolnicy nie wybierający się na referendum woleliby, by nasz kraj pozostał neutralny poza strukturami UE lub też pogłębił swoje związki z Rosją. Wśród ogółu mieszkańców wsi największą grupę także stanowią zwolennicy neutralności, natomiast związki z Rosją i wejście do UE cieszą się podobnym poparciem. Można zatem sądzić, że **wzrost frekwencji w referendum (szczególnie wśród rolników) raczej nie sprzyjałby zwolennikom wejścia do UE**.

2. Obawy i nadzieje związane z integracją

Uczucia negatywne wobec integracji dominują. Zarówno mieszkańcy wsi jak i rolnicy z obawą reagują przede wszystkim na hasło „integracja Polski z Unią Europejską”. Obawom towarzyszy jednakże również nadzieja. Jednoznacznie niechętny stosunek do przystąpienia Polski do UE ma więcej niż co czwarty rolnik i mniej niż co piąty mieszkaniec wsi. Pełną akceptację wobec hasła integracji Polski z UE deklarują tylko nieliczni respondenci.

RYS. 1. **Jakie uczucia budzą w Panu(i) słowa „integracja Polski z Unią Europejską” (przystąpienie Polski do UE)? Spośród wymienionych na karcie proszę wskazać dwa najsilniejsze uczucia**

Źródło: dane ISP i Agro-Info

Zarówno rolnicy, jak i mieszkańcy wsi obawiają się włączenia naszego kraju do Unii Europejskiej, ponieważ spodziewają się pogorszenia sytuacji ekonomicznej na wsi – bankructwa wielu gospodarstw, trudności w zbyciu produktów rolnych, a jednocześnie konieczności zadekretowanego odgórnie ograniczania wielkości produkcji. Mniejsze znaczenie mają obawy dotyczące zmian politycznych (ograniczenia suwerenności naszego kraju) czy kulturowych (osłabienia patriotyzmu Polaków, spadku ich religijności).

Tabela 4
Obawy związane z integracją
(w procentach)

Integracja Polski z UE budzi także obawy. Czy Pan(i) osobiście obawia się...				
	Mieszkańcy wsi		Rolnicy	
	1999	2002	1999	2002
upadku wielu gospodarstw rolnych	1999	2002	1999	2002
Tak	84	85	93	90
Nie	7	8	3	5
Trudno powiedzieć	9	7	4	5
wykupu ziemi przez cudzoziemców	1999	2002	1999	2002
Tak	79	80	87	84
Nie	9	13	5	11
Trudno powiedzieć	12	7	8	5
wzrostu trudności ze zbytem polskich produktów rolnych	1999	2002	1999	2002
Tak	73	70	84	83
Nie	14	19	8	10
Trudno powiedzieć	13	11	8	7
ograniczenia wielkości produkcji	1999	2002	1999	2002
Tak	66	68	76	80
Nie	15	17	10	10
Trudno powiedzieć	19	15	14	10
wzrostu bezrobocia na obszarach wiejskich	1999	2002	1999	2002
Tak	72	71	83	77
Nie	13	20	8	16
Trudno powiedzieć	15	9	9	7
zubożenia wsi	1999	2002	1999	2002
Tak	65	68	78	75
Nie	18	23	12	18
Trudno powiedzieć	17	9	10	7
ograniczenia suwerenności Polski	2002			
Tak	44		47	
Nie	37		40	
Trudno powiedzieć	19		13	
osłabienia patriotyzmu Polaków	1999	2002	1999	2002
Tak	34	41	45	44
Nie	47	43	40	41
Trudno powiedzieć	19	16	15	15
spadku religijności Polaków	1999	2002	1999	2002
Tak	22	32	30	29
Nie	61	55	56	57
Trudno powiedzieć	17	14	14	15

Źródło: dane ISP i Agro-Info

W porównaniu z pomiarem z 1999 roku widać nieznaczne obniżenie - poza nielicznymi wyjątkami - częstości deklarowanych obaw. Jedyny jednoznaczny wzrost poziomu obaw dotyczy konieczności kontrolowania i ograniczania wielkości produkcji.

Obawom przed integracją towarzyszy daleko posunięty sceptycyzm wobec skutków potencjalnej pomocy mającej napłynąć do Polski. Więcej niż co trzeci rolnik i niespełna co trzeci mieszkaniec wsi (34% i 29%) uważa, że mimo wsparcia dla rolnictwa, jakie ma się pojawić po wejściu naszego kraju do UE, duża część rolników będzie musiała odejść z rolnictwa. Tylko mniej niż co piąty rolnik (18%) uważa, że wsparcie dla rolnictwa zachęci rolników do pozostania przy swoim zawodzie i dalszego utrzymywania się z pracy na roli.

Korzyści z przystąpienia do UE, to zdaniem ankietowanych przede wszystkim dostęp do nowoczesnych technologii w rolnictwie oraz lepsze perspektywy dla młodego pokolenia mieszkańców wsi. W przekonaniu badanych poprawi się także sytuacja Polski i Polaków w Europie.

Tabela 6
 Postrzeganie korzyści płynących z integracji
 (w procentach)

Mieszkańcy wsi żywią obawy i nadzieje w związku ze wstąpieniem Polski do Unii Europejskiej. Jeśli myślimy o nadziejach i korzyściach, to czy Pana(i) zdaniem, wstąpienie do UE spowoduje:				
	Mieszkańcy wsi		Rolnicy	
dostęp do nowoczesnych technologii w rolnictwie	1999	2002	1999	2002
Tak	63	71	61	71
Nie	14	10	20	14
Trudno powiedzieć	23	19	19	15
dobra przyszłość dla dzieci, kontakty ze światem	1999	2002	1999	2002
Tak	51	66	48	65
Nie	15	12	21	17
Trudno powiedzieć	34	22	31	18
poprawę pozycji Polski i Polaków w Europie	1999	2002	1999	2002
Tak	48	49	40	47
Nie	19	24	30	33
Trudno powiedzieć	33	27	30	20
możliwość znalezienia pracy poza rolnictwem	1999	2002	1999	2002
Tak	35	42	25	39
Nie	27	29	41	38
Trudno powiedzieć	38	29	34	23
nowe rynki zbytu	1999	2002	1999	2002
Tak	46	45	33	38
Nie	23	29	40	40
Trudno powiedzieć	31	26	27	22
dotacje dla polskich rolników – takie, jak w Unii (Wspólna Polityka Rolna)	1999	2002	1999	2002
Tak	46	39	35	37
Nie	22	38	38	48
Trudno powiedzieć	32	23	27	15
poprawę bezpieczeństwa produkcji (gwarancje zbytu, umowy)	1999	2002	1999	2002
Tak	36	42	29	36
Nie	30	32	46	45
Trudno powiedzieć	34	26	25	19
poprawę opłacalności produkcji rolnej	1999	2002	1999	2002
Tak	35	36	27	34
Nie	32	40	47	48
Trudno powiedzieć	33	24	26	18
podniesienie standardu życia na wsi				
Tak	34		31	
Nie	39		46	
Trudno powiedzieć	27		23	

Źródło: dane ISP i Agro-Info

Porównanie z wynikami badania z 1999 roku pozwala stwierdzić, że tak jak zmniejszył się nieco poziom obaw wobec UE, tak generalnie zwiększyły się nadzieje związane z włączeniem naszego kraju w struktury unijne. Rolnicy wyraźniej niż trzy lata temu dostrzegają korzyści płynące z integracji.

Jedynym wymiarem przedakcesyjnych nadziei, w którym wzrósł odsetek odpowiedzi sceptycznych, podających w wątpliwość realność korzyści płynących z integracji, jest kwestia dotacji dla polskich rolników. Wśród rolników o 10 punktów procentowych wzrósł odsetek osób kwestionujących szanse na uzyskanie takich samych dopłat dla naszych rolników, jakie mają rolnicy państw UE, zaś wśród mieszkańców wsi odsetek powątpiewających w taką możliwość zwiększył się aż o 16 punktów.

Obawom przed włączeniem Polski w unijne struktury towarzyszy przekonanie, że zarówno wieś, jak i sami rolnicy stracą na integracji. Raczej stracą także robotnicy oraz mali i średni przedsiębiorcy. Natomiast korzyści z integracji odniosą przede wszystkim (poza decydującymi o tym politykami) ludzie wykształceni, na wsi zaś właściciele dużych gospodarstw rolnych. Miarą niechęci wobec integracji jest także opinia, że na tym procesie zyskają osoby bogacące się w sposób nieuczciwy, czyli aferzyści i oszuści.

3. Obecne stosunki z UE i opinie o negocjacjach

Mieszkańcy wsi (59%), a w jeszcze większym stopniu rolnicy (70%) są przekonani o nierównowadze w naszych obecnych stosunkach z Unią Europejską - uważają, że są one bardziej korzystne dla krajów UE, niż dla Polski. Tylko jedna piąta mieszkańców wsi (20%) i jedna siódma (14%) rolników ocenia, że stosunki te są zbilansowane - równie korzystne dla krajów UE, jak i dla Polski.

Ponad połowa mieszkańców wsi (52%), a jeszcze częściej rolnicy (62%) bardzo krytycznie oceniają nasze negocjacje z UE w sprawach rolnych i uważają, że obecny rząd jest zbyt ustępliwy wobec nacisków i postulatów UE. Tylko niespełna jedna czwarta mieszkańców wsi (23%) i prawie jedna piąta rolników (19%) uznaje, że dotychczasowe negocjacje w kwestiach rolnych dobrze godzą interesy Polski oraz krajów UE.

W obu badanych grupach ponad połowa ankietowanych nie akceptuje żadnego kompromisu w kwestii pośrednich i bezpośrednich dopłat dla rolników i

rolnictwa. Zdaniem 51% mieszkańców wsi i 59% rolników, jeśli polscy rolnicy nie uzyskają od razu takich samych warunków, jakie mają rolnicy w krajach UE, tak by warunki konkurencji były równe, wówczas należy zrezygnować z wejścia do Unii. Zgodę na wejście do UE - jeśli warunki finansowe na jakich przyjdzie działać polskim rolnikom nie od razu będą porównywalne z warunkami jakie mają rolnicy w krajach UE - wyraziło 34% mieszkańców wsi i 29% rolników.

IV. Wiedza i poinformowanie o integracji Polski z Unią Europejską

1. Zainteresowanie i poczucie poinformowania

W ciągu trzech lat – od czerwca 1999 do maja 2002 roku wzrosło zainteresowanie mieszkańców wsi i rolników sprawami dotyczącymi przystąpienia Polski do Unii Europejskiej. Interesuje się nimi ponad połowa ogółu mieszkańców wsi (53%) i ponad dwie trzecie rolników (68%).

Tabela 1
Zainteresowanie sprawami integracji (w procentach)

Czy interesuje się Pan(i) sprawami dotyczącymi integracji (przystąpienia) Polski do Unii Europejskiej?				
Stopień zainteresowania	Mieszkańcy wsi		Rolnicy	
	VI '99	V '02	VI '99	V '02
Bardzo się interesuję	5	7	10	13
Trochę się interesuję	39	46	44	55
Niezbyt się interesuję	26	29	25	23
Zupełnie się nie interesuję	27	18	17	9
Trudno powiedzieć	3	0	4	0

Źródło: dane ISP i Agro-Info

Zainteresowanie integracją sprzyja poruszaniu tej kwestii w rozmowach ze znajomymi i rodziną. W ostatnim miesiącu poprzedzającym badanie rozmawiało o integracji 72% rolników (w tym 61% poruszało ten temat kilka razy) i 53% mieszkańców wsi (w tym wielokrotnie 42%). Częściej rozmowy na ten temat prowadzili przeciwnicy niż zwolennicy członkostwa Polski w Unii Europejskiej.

Obserwowanemu w ostatnich latach zwiększeniu zainteresowania zagadnieniami dotyczącymi wejścia Polski do Unii Europejskiej towarzyszy pewien wzrost poczucia poinformowania obu grup polskiej wsi o sprawach integracji. Poprawa ocen stanu poinformowania w tej kwestii budzi tylko częściowe zadowolenie. Zmniejszyła się wprawdzie wyraźnie liczba osób deklarujących, że nie posiadają żadnych informacji na temat integracji i bardzo słabo poinformowanych w

tej sprawie, jednak tylko niewiele wzrósł odsetek określających się jako dobrze i bardzo dobrze poinformowane. Tylko 16% badanych mieszkańców wsi i rolników uważa się za dobrze poinformowanych w tej kwestii.

Tabela 2
Poczucie poinformowania o integracji
(w procentach)

Jak Pan(i) ocenia stopień własnego poinformowania o sprawach dotyczących integracji polskiej wsi i rolnictwa z Unią Europejską?				
Stopień poinformowania	Mieszkańcy wsi		Rolnicy	
	VI '99	V '02	VI '99	V '02
Czuję się bardzo dobrze poinformowany(a)	0	1	0	1
Czuję się dobrze poinformowany(a)	9	15	10	15
Czuję się słabo poinformowany(a)	38	48	39	55
Czuję się bardzo słabo poinformowany(a)	28	24	32	21
Nie posiadam żadnych informacji na ten temat	23	12	18	8
Trudno powiedzieć	2	0	1	1

Źródło: dane ISP i Agro-Info

Im większe zainteresowanie sprawami integracji, tym lepsze poczucie poinformowania na ten temat. Niepokoi jednak, że również znaczna część osób deklarujących duże zainteresowanie planowanym przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej czuje się niedostatecznie poinformowana na ten temat. Rozbieżność między potrzebami informacyjnymi, określonymi poprzez poziom zainteresowania integracją, a stopniem ich zaspokojenia jest szczególnie duża wśród rolników.

Mieszkańcy wsi popierający członkostwo Polski w Unii Europejskiej czują się lepiej poinformowani w tej kwestii niż jej przeciwnicy. Jak o dobrze i bardzo dobrze poinformowanych określa się 27% zwolenników integracji w tej grupie i 16% jej przeciwników, jako słabo poinformowanych odpowiednio 15 i 28% z nich.

2. Wiedza o integracji

Zła samoocena stanu poinformowania ludności wiejskiej o integracji jest całkowicie uzasadniona. Poziom wiedzy rolników i generalnie mieszkańców wsi na

ten temat w przededniu wejścia Polski do Unii Europejskiej jest bardzo niski. Większość osób z obu badanych grup zetknęła się wprawdzie z określeniami: „dopłaty bezpośrednie dla rolników” (88% mieszkańców wsi i 93% rolników), „Wspólna Polityka Rolna” (odpowiednio 83 i 88%), „swoboda przepływu towarów, usług, ludzi i kapitału” (odpowiednio 75% i 79%), „kwoty i limity produkcyjne” (odpowiednio 63 i 75%) oraz „fundusze strukturalne” (odpowiednio 56 i 63%), jednak tylko stosunkowo nieduża część z nich deklaruje, że wie, co one znaczą, przyznając się najczęściej do jedynie słabej orientacji w tej kwestii. Większość rolników i mieszkańców wsi nie zetknęła się nigdy z określeniami IACS oraz SAPARD, a tylko mniej niż co dziesiąty rolnik i mieszkaniec wsi wie, co one znaczą.

Poziom wiedzy dotyczącej członkostwa Polski w Unii Europejskiej nie wpływa bezpośrednio na stosunek do integracji (w przypadku rolników), bądź ma na niego jedynie bardzo ograniczony wpływ (w przypadku mieszkańców wsi). Zwolennicy i przeciwnicy integracji wśród rolników nie różnią się w sposób znaczący, jeśli chodzi o znajomość zasad działania Unii Europejskiej.

3. Główne obszary zainteresowań

Na efektywność procesu informowania wpływają między innymi adekwatna do potrzeb treść podawanych informacji i sposób ich dystrybucji. Zainteresowania mieszkańców wsi dotyczą spraw związanych i niezwiązanych z rolnictwem. Wśród kwestii nie odnoszących się wprost do rolnictwa wymieniają ogólne skutki integracji, zyski i straty z nią związane (12%), a bardziej konkretnie przede wszystkim jej wpływ na bezrobocie (8%), poziom życia (6%), warunki i zasady integracji (5%) oraz koszty wejścia do Unii Europejskiej (4%). Spośród spraw dotyczących rolnictwa zdecydowanie największe zainteresowanie mieszkańców wsi budzi kwestia wysokości i zasad wypłacania dopłat dla rolników (15%). Ponadto chcieliby zdobyć wiedzę przede wszystkim o: skutkach integracji dla wsi i rolnictwa (11%), możliwościach zbytu produktów rolnych po wejściu do Unii (8%), konsekwencjach integracji dla małych gospodarstw rolnych (5%) oraz o przepisach i wymogach unijnych dotyczących rolnictwa (4%).

Zainteresowania rolników są bardziej jednoznaczne niż zainteresowania ogółu mieszkańców wsi ukierunkowane na sprawy dotyczące rolnictwa. Zdecydowanie najbardziej interesuje ich wysokość i zasady wypłacania dopłat dla rolników (29%).

Ponadto chcieliby się dowiedzieć więcej o konsekwencjach integracji dla rolnictwa i rolników (12%) i o jej skutkach dla małych gospodarstw rolnych (11%). Wśród innych spraw dotyczących rolnictwa wymieniają najczęściej: możliwości zbytu produktów rolnych po uzyskaniu członkostwa w Unii Europejskiej (10%), normy i wymagania unijne dotyczące rolnictwa (9%), opłacalność produkcji rolnej (5%) oraz wielkość limitów produkcyjnych po wejściu do Unii (4%).

Spośród kwestii ogólnych rolników interesują przede wszystkim zyski i straty związane z integracją (12%), warunki i zasady członkostwa (6%), koszty integracji (5%) oraz poziom życia po przystąpieniu do Unii Europejskiej (4%).

Odpowiedzi na pytanie zamknięte, w którym należało z podanej listy wskazać najbardziej interesujące kwestie dotyczące integracji, potwierdzają zróżnicowanie zainteresowań i - co za tym idzie - potrzeb informacyjnych mieszkańców wsi i rolników. Zainteresowania mieszkańców wsi koncentrują się wokół kwestii istotnych dla całego społeczeństwa, takich jak: koszty dostosowania do wymogów Unii, wpływ integracji na poziom bezrobocia i warunki życia. Rolnicy także są zainteresowani tymi kwestiami, jednak równie istotne są dla nich skutki integracji dla wsi i rolnictwa: przede wszystkim warunki przyznawania dopłat bezpośrednich oraz możliwości wsparcia rozwoju wsi.

Tabela 3
Sprawy budzące największe zainteresowanie rolników i mieszkańców wsi
(w procentach)

O jakich sprawach związanych z integracją Polski z Unią Europejską chciał(a)by się Pan(i) dowiedzieć przede wszystkim?		
Opinie	Mieszkańcy wsi	Rolnicy
Wpływ integracji na poziom bezrobocia w Polsce	53	40
Jakie koszty Polska musi ponieść, aby dostosować się do wymogów Unii	53	56
Wpływ integracji na poziom życia, wysokość zarobków, poziom cen	52	40
Możliwości wsparcia rozwoju wsi przez UE	32	40
Warunki przyznawania dopłat bezpośrednich	23	44
Wymagane przez UE standardy jakości produkcji rolnej	13	21
Wpływ integracji na funkcjonowanie małych firm	13	10
Sposoby organizowania się rolników	11	16
Trudno powiedzieć	10	5

Źródło: dane ISP i Agro-Info

Rolnicy i generalnie mieszkańcy wsi sądzą, że obecnie, w przededniu wejścia Polski do Unii Europejskiej, rolnicy potrzebują przede wszystkim wiedzy o tym, jak sprzedać swą produkcję oraz wiedzy o nowych technologiach w rolnictwie.

4. Źródła informacji o integracji

Zdecydowanie najpopularniejszym źródłem informacji o integracji jest telewizja. Ogółem 89% mieszkańców wsi i 90% rolników wymienia programy telewizyjne wśród trzech głównych źródeł informacji na ten temat. Przy czym, o ile mieszkańcy wsi czerpią swoją wiedzę o sprawach związanych z wejściem Polski do Unii Europejskiej wyraźnie częściej z programów innych niż rolnicze (np. informacyjnych) niż tych, o tyle sami rolnicy niemal równie często wskazują programy dla nich przeznaczone, jak i skierowane do szerszej widowni.

Drugim najważniejszym źródłem informacji o integracji jest prasa. Wymienia ją łącznie 52% mieszkańców wsi i tyle samo rolników. Wiadomości na ten temat

dostarcza przede wszystkim prasa ogólnopolska, ale w dużym stopniu także lokalna. W przypadku rolników istotną rolę pełnią również czasopisma adresowane do tej grupy społeczno–zawodowej.

Niewiele mniejszą rolę niż prasa odgrywa radio, trzecie pod względem ważności źródło informacji o integracji. Wymienia je łącznie 46% mieszkańców wsi i 45% rolników. Wiedzy na temat integracji dostarczają przede wszystkim rozgłośnie ogólnopolskie, rzadziej lokalne.

Pozostałe źródła informacji o sprawach związanych z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej są znacznie rzadziej wykorzystywane. Wśród nich stosunkowo największe znaczenie do upowszechniania wiadomości na ten temat, szczególnie wśród rolników, mają różnego rodzaju spotkania, zebrania i szkolenia poświęcone integracji. Wśród głównych źródeł informacji wymienia je łącznie 7% mieszkańców wsi i dwukrotnie więcej (14%) rolników. Jako organizatorzy takich spotkań wymieniane są najczęściej: władze lokalne, ośrodki doradztwa rolniczego i izby rolnicze.

Hierarchia **preferowanych** źródeł informacji o integracji jest odmienna od kolejności **rzeczywistych** źródeł wiedzy na ten temat. Ponadto potrzeby rolników w tym względzie są nieco inne niż potrzeby mieszkańców wsi.

Zarówno rolnicy (ogółem 59%), jak i mieszkańcy wsi (57%) chcieliby dowiadywać się o sprawach dotyczących wejścia do Unii przede wszystkim z telewizji. Przy czym rolnicy chętniej wybierali programy rolnicze, a mieszkańcy wsi audycje adresowane do szerszej publiczności, np. programy informacyjne.

Drugim pod względem preferencji wśród rolników (51% wskazań), a trzecim wśród mieszkańców wsi (36%), źródłem informacji o integracji są różnego typu spotkania poświęcone temu tematowi. Wśród nich zdecydowanie największe zainteresowanie budzą spotkania organizowane przez władze gminne i powiatowe, a w dalszej kolejności przez izby rolnicze, ośrodki doradztwa rolniczego oraz spotkania z przedstawicielami związków zawodowych rolników.

Wśród preferowanych źródeł wiedzy o integracji ważne miejsce zajmuje prasa (37% wskazań w obu grupach) – przede wszystkim ogólnopolska, ale stosunkowo często także lokalna i specjalistyczna (przeznaczona dla rolników).

Ważnym potencjalnie źródłem informacji o kwestiach związanych z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej są broszury i informatory na ten temat. Za

ich pośrednictwem przede wszystkim chcieliby zdobywać wiedzę na ten temat 24% mieszkańców wsi i 26% rolników.

Znaczna część osób – ogółem 24% mieszkańców wsi i 23% rolników – wymienia wśród trzech najbardziej pożądanых źródeł informacji o integracji radio, przede wszystkim rozgłośnie ogólnopolskie, wyraźnie rzadziej lokalne.

Zestawiając rzeczywiste i preferowane sposoby informacji o integracji można stwierdzić, że telewizja powinna pozostać jednym z głównych źródeł popularyzacji wiedzy o integracji wśród mieszkańców wsi i rolników, jednak jej oferta informacyjno-edukacyjna powinna być w większym niż dotychczas stopniu uzupełniona wiedzą pochodzącą z innych źródeł.

Zdecydowanie większą rolę w procesie informowania o integracji powinny odgrywać bezpośrednie sposoby przekazywania wiedzy na ten temat: różnego rodzaju spotkania, zebrania i szkolenia poświęcone sprawom przyszłego członkostwa Polski w Unii Europejskiej. Ich inicjatorem zdecydowanie częściej niż dotychczas powinny być przede wszystkim władze samorządowe, ale także izby rolnicze, ośrodki doradztwa rolniczego oraz związki zawodowe rolników.

Ponadto w zdecydowanie większym zakresie niż dotychczas powinny być wykorzystywane ulotki, broszury i informatory dotyczące zagadnień związanych z integracją. Zgodnie z sugestiami rolników i mieszkańców wsi powinny być one dostępne przede wszystkim w sklepie oraz u sołtysa. Do miejsc zapewniających łatwy dostęp do ulotek i broszur zaliczono ponadto urzędy gminy lub miasta oraz urzędy pocztowe.

Przy gminach i powiatach powinno także powstać więcej punktów informacyjnych o integracji.

Jak pokazują wyniki badań, telewizja jest i powinna pozostać jednym z głównych źródeł informacji o integracji. Aby zapewnić efektywność jej przekazu, należy dbać o jakość prezentowanych tam wiadomości, tak aby były one zrozumiałe dla widza oraz wiarygodne i rzetelne. Tymczasem zarówno klarowność, jak i rzetelność podawanych w telewizji informacji na temat integracji budzą zastrzeżenia. Szczególnie krytycznie oceniana jest ich rzetelność i wiarygodność. Tylko co piąty rolnik i co czwarty mieszkaniec wsi uważa, że budzą one zaufanie, są rzetelne. Ponad połowa rolników (59%) i mieszkańców wsi (53%) sądzi, że tak nie jest. Jako jasny i zrozumiały określa sposób prezentowania informacji o integracji w telewizji

więcej niż co trzeci ankietowany (37% mieszkańców wsi i 36% rolników).
Odmiennego zdania jest co drugi mieszkaniec wsi i ponad połowa rolników (52%).

V. Założenia metodologiczne i realizacja badania

Badanie Instytutu Spraw Publicznych zrealizowało w terenie Centrum Badania Opinii Społecznej na przełomie kwietnia i maja b.r. badanie na 1043-osobowej próbie mieszkańców wsi.

Realizacja badania rozpoczęła się 26 kwietnia, zaś zakończyła 6 maja. Zgodnie z założeniami, docelowo należało przeprowadzić ok. 1000 wywiadów, przy czym część z nich (ok. 700) miała być realizowana na ogólnopolskiej, losowej adresowej próbie mieszkańców wsi, zaś część (300) - na kwotowej próbie rolników. Wywiady realizowane na próbie adresowej zostały poprzedzone kartami zapowiedniami, które wysłano do wszystkich wylosowanych gospodarstw domowych.

Do niniejszego badania, poza kwestionariuszem, zostały przygotowane następujące materiały: karty respondenta, karty realizacji badania, instrukcja dla ankietera, zestaw 984 adresów do badania mieszkańców wsi oraz 92 zestawienia kwotowe do badania wyłącznie rolników.

1. Rolnicy - próba kwotowa. Definicja badanej zbiorowości oraz sposób wyszukiwania gospodarstw rolnych

2.

Badaniem na próbie kwotowej zostały objęte wyłącznie osoby gospodarujące w indywidualnych gospodarstwach rolnych, posiadające w dniu wizyty ankietera ukończone 18 lat lub więcej.

Indywidualne gospodarstwo rolne zostało zdefiniowane na użytek niniejszego badania jako gospodarstwo posiadające 1 ha i więcej użytków rolnych, czyli gruntów ornych, sadów, łąk i pastwisk.

Osobą gospodarującą (uczestniczącą w prowadzeniu gospodarstwa) był - w myśl instrukcji - rolnik/rolniczka faktycznie kierujący produkcją rolną, tzn. podejmujący decyzje produkcyjne w gospodarstwie, przy czym nie musiał on być właścicielem użytkowanego przez siebie gospodarstwa rolnego. Biorąc pod uwagę dość często występujące na wsi sytuacje, gdy właścicielem jest np. stary ojciec/matka, a faktycznie gospodarstwo jest prowadzone przez syna/córkę, bądź sytuacje odwrotne- tzn. gdy gospodarstwo zostało już przepisane na dzieci lub wnuki, zaś faktycznie gospodarującymi są rodzice/dziadkowie, a także sytuacje, w których formalny właściciel pracuje poza gospodarstwem rolnym, zaś faktycznie

gospodarującym jest współmałżonek bądź inna osoba z rodziny - dopuszczaliśmy udział w badaniu członków rodziny właściciela gospodarstwa rolnego, o ile spełniali oni powyżej opisane kryteria.

W przypadku, gdy gospodarstwo rolne zostało wydzierżawione komuś z rodziny lub osobie obcej, wówczas za faktycznie gospodarującego należało uznać dzierżawcę - o ile oczywiście dzierżawione grunty użytkował rolniczo. Jeżeli dzierżawca posiadał również własne gospodarstwo rolne, wówczas łączną powierzchnię użytkowanej przez niego ziemi stanowiła suma użytków rolnych dzierżawionych oraz własnych/rodziny.

Zadaniem ankietera było ustalenie, jeszcze przed rozpoczęciem badania, rzeczywistej powierzchni użytków rolnych na których gospodaruje potencyjny respondent. Nie zalecane było badanie osób gospodarujących wyłącznie na ziemi dzierżawionej - w wyjątkowych przypadkach było to dopuszczalne, ale tylko pod warunkiem, że osoby te stale faktycznie mieszkały w wylosowanej wsi, wykorzystywały dzierżawioną ziemię do produkcji rolnej, uczestniczyły osobiście w pracach polowych i utrzymywały się głównie z pracy w wydzierżawionym gospodarstwie rolnym.

Do badania kwotowego wylosowane zostały 92 wsie na terenie całego kraju. W każdej z nich należało zrealizować od 2 do 4 wywiadów z rolnikami posiadającymi/dzierżawiącymi użytki rolne o wskazanej w zestawieniu kwotowym powierzchni (w 33-ech wsiach po 4 wywiady, w 50-ciu wsiach po 3 wywiady i w 9-ciu wsiach po 2 wywiady). Wymagane było ponadto, by faktycznie gospodarujący stale zamieszkiwał na terenie wylosowanej wsi - co nie oznacza, iż na obszarze tej wsi musiały znajdować się uprawiane przez niego użytki rolne; mogły one znajdować się również na terenie innych wsi lub nawet gmin tego samego „starego” województwa.

W każdym z 92 zestawień kwotowych podano ilu gospodarujących należy zbadać we wskazanej wsi, z uwzględnieniem powierzchni użytków rolnych w podziale na pięć kategorii:

od 1 do 1.99 ha, od 2 do 4.99 ha, od 5 do 9.99 ha, od 10 do 19.99 ha, 20 ha i więcej, przy czym w jednym gospodarstwie rolnym należało przeprowadzić wywiad tylko z jedną osobą, tj. z faktycznie gospodarującym. Gdyby okazało się, iż w wylosowanej wsi nie mieszka żaden rolnik spełniający kryteria próby, wówczas należało kontynuować wyszukiwanie osoby spełniającej požądane parametry na terenie najbliższej, sąsiedniej wsi, leżącej na obszarze tej samej gminy. W wyjątkowych

przypadkach, uzasadnionych brakiem gospodarstw o określonej powierzchni na terenie całej gminy, dopuszczalne było zrealizowanie ankiety na obszarze innej gminy tego samego „starego” województwa.

Dodatkowym zaleceniem dla ankierów było skontaktowanie się, przed rozpoczęciem realizacji w terenie, z właściwym Urzędem Gminy w celu zebrania informacji, czy na terenie wylosowanej wsi znajdują się gospodarstwa rolne o określonej w zestawieniu kwotowym powierzchni, a jeśli tak - to kim są ich właściciele. Te informacje można było też uzyskać, zarówno telefonicznie jak i bezpośrednio, w trakcie wizyty u sołtysa w wylosowanej wsi.

2. Mieszkańcy wsi - próba adresowa

Badaniem na próbie adresowej objęte zostały osoby pełnoletnie, faktycznie stale zamieszkujące na wsi. W tej części badania, w przeciwieństwie do badania na próbie kwotowej, nie obowiązywało kryterium prowadzenia gospodarstwa rolnego. Łącznie, z obszaru całej Polski, zostało wylosowanych 159 gmin, na terenie których z kolei wylosowano 984 wiejskie gospodarstwa domowe. W każdym z tych gospodarstw należało przeprowadzić wywiad tylko z jedną, wylosowaną wg metody Kisch, osobą.

Liczebność próby wyjściowej (N=984) była uzasadniona tym, iż docelowo chcieliśmy uzyskać ok. 700 wywiadów, zaś z ostatnich doświadczeń CBOS wynikało, że wskaźnik realizacji przy próbach adresowych wynosi na obszarze wiejskim ok.70 % - zatem zasadnym było zwiększenie próby wyjściowej w takiej właśnie skali.

3. Założenia a realizacja

Struktura zrealizowanej próby, zarówno w części adresowej jak i kwotowej, była w dużej mierze zgodna z wcześniejszymi założeniami; próba adresowa została zrealizowana w 75.5% (co oznacza, iż uzyskano 743 wywiady), zaś próba kwotowa w 100% (czyli zrealizowano 300 wywiadów). Kilkuprocentowa nadwyżka realizacyjna w próbie adresowej była najprawdopodobniej spowodowana znacznie większym niż zazwyczaj zainteresowaniem respondentów tematyką badania.